

LES UNITATS FRASEOLÒGIQUES EN UN TEXT
TEATRAL: LA TRADUCCIÓ A L'ALEMANY
DE *COMBAT* DE CARLES BATLLE

Ferran Robles i Sabater
Universitat Miguel Hernández d'Elx

---

1. FRASEOLOGIA I TRADUCCIÓ LITERÀRIA

La fraseologia és un dels components més característics i distintius d'un idioma. Segons Salvador (1995:13), es tracta de l'element que posa de manifest amb més claredat el lligam que uneix un sistema lingüístic amb la societat que, mitjançant l'ús continuat, l'ha anat modelant per convertir-lo en un reflex fidedigne de la seua particular visió del món. Com a producte lingüístic amb una forta càrrega cultural i social, les unitats fraseològiques (UFS) constitueixen un dels principals problemes que ha de superar el traductor literari en l'intent de recrear una veu poètica original en una altra llengua. Alguns autors han coincidit a apuntar que un tret intrínsec de les UFS és, precisament, la resistència a ser reproduïdes en un idioma diferent i, així, Santamaría (1998: 301) cita entre les seues propietats bàsiques la "dificultad en su traducción". Diversos factors recolzen aquesta tesi: el rebuig de tota mena de sistematització o anàlisi composicional, el caràcter anòmal i convencional i les connotacions culturals i socials inherents a aquestes seqüències fixes, sovint són un escull per a una traducció que pretenga restar fidel als diversos nivells d'expressió continguts en el text que hom manipula. Al llarg d'aquest treball comprovarem que és inexacte afirmar que la intraduïbilitat siga un tret essencial i constitutiu de les UFS i que, encara que és cert que una llengua no sempre posseeix construccions plenament equivalents a les d'una altra, si som capaços d'identificar els diferents tipus de significació expressats per una combinació lèxica i els analitzem per separat, arribarem a la conclusió que en la majoria de casos és factible trobar UFS amb correspondències, si més no, parcials. L'objectiu d'aquest estudi és l'anàlisi de les UFS de l'obra teatral *Combat* de Carles Batlle i de la seua versió alemanya amb el propòsit de determinar la correspondència existent entre les UFS d'aquests dos idiomes i el tractament que els traductors, Maurici Farré i Lea Niklas, donen a aquesta

classe tan singular de signes lingüístics. Les UFS són un recurs habitual de la parla quotidiana i el llenguatge literari en qualsevol dels seus gèneres. La tria d'una peça teatral com a font del corpus d'anàlisi es justifica pel fet que el gènere dramàtic és el que més fidelment reproduïx el registre oral i amb més exactitud permet indagar en aspectes de l'ús de les UFS, com els seus valors estilístics, afectius o pragmàtics. A més, la versió alemanya de l'obra resulta de gran interès, ja que, més que una transposició de significats d'una llengua origen (LO) a una llengua meta (LM), suposa una adaptació molt encertada de tota una sèrie de recursos lingüístics que reforcen el caràcter col·loquial i estereotipat del text i vehiculen l'intercanvi conversacional que el sustenta. Apuntarem, finalment, que la nostra intenció no és tant assenyalar les diferències entre les UFS alemanyes i catalanes com fer palès l'extraordinari paral·lelisme existent entre els sistemes fraseològics del nostre entorn cultural immediat, materialitzats aquí en un producte artístic amb gran càrrega social com és una obra literària escrita per ser representada en públic.

2. UNITATS FRASEOLÒGIQUES I LLENGUATGE TEATRAL

La traducció de textos teatrals és una tasca àrdua que sovint planteja complicacions difícils d'escometre. Guzman (2000: 169) identifica les raons principals de la complexitat intrínseca del discurs dramàtic: en primer lloc, és un tipus de text pensat per a la representació i no per a la lectura, amb els problemes d'adequació i acceptabilitat que açò comporta; en segon, el seu primer destinatari no és tant l'espectador com el director de la peça teatral, per al qual el traductor sovint tracta de fer palesa una determinada lectura de l'obra que considera encertada; i en tercer lloc, en la traducció del text teatral intervenen elements que l'acosten a la traducció poètica –amb passatges de gran ambició estètica i artística– i a la traducció per al doblatge –que, amb freqüència, més que una traducció és l'adaptació del text a les circumstàncies i els requeriments del context enunciatiu–. Encara que són nombrosos els treballs dedicats a l'anàlisi de la traducció teatral, només uns pocs han escomès l'estudi dels aspectes pròpiament lingüístics (per oposició als historiogràfics) del tractament de la fraseologia. La nostra aproximació al fenomen té un caràcter eminentment lingüístic i no pretén traçar l'origen i el procés de formació i recepció de les UFS, sinó identificar les seues distintes classes dins de dues versions d'una obra teatral per determinar la seua correspondència i les conseqüències per a la recepció del text derivades de la tria d'una determinada estratègia de traducció. Parlar d'UFS implica endinsar-se en un espai boirós i de fronteres incertes. La fraseologia ha estat estudiada des de múltiples perspectives, sovint contradictòries entre si, sense que mai s'haja arribat a

un consens sobre qüestions fonamentals de caire epistemològic¹. Davant la confusa terminologia que aquest desacord ha generat, usarem l'expressió "unitat fraseològica" per referir-nos, de forma global, als diferents tipus d'unitats susceptibles de ser incloses dins l'univers fraseològic de les llengües estudiades. Triem aquesta denominació perquè és la que més difusió ha assolit en la lingüística hispànica dels darrers anys i palesa el desig d'abraçar dins l'àmbit fraseològic no només les unitats corresponents a una definició de la fraseologia en sentit estricte, sinó també aquelles que inclouria una concepció àmplia de la matèria.

3. IDENTIFICACIÓ DE LES UNITATS FRASEOLÒGIQUES

3.1. *Límits i definició de les unitats fraseològiques*

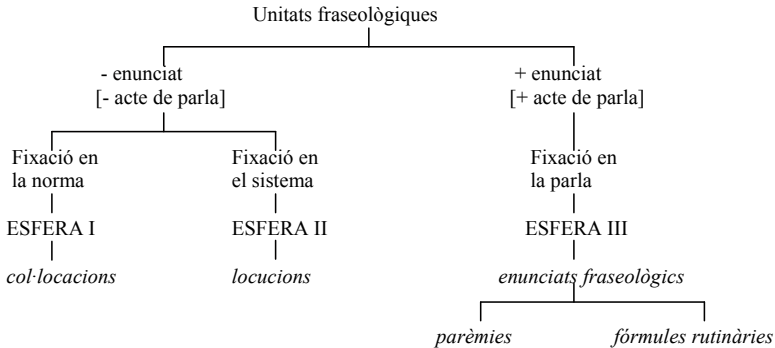
L'abast de la fraseologia ha estat objecte de debat des dels mateixos inicis de la disciplina. Ja en els anys 70 i 80 fou intensa la disputa entre els defensors d'una fraseologia en sentit ampli, que abracés tota mena de construccions estables, o d'una fraseologia en sentit estricte, centrada exclusivament en aquelles unitats que presentaren una sèrie de trets necessaris i suficients, com la fixació, la idiomàticitat i la polilexicalitat. D'ençà, totes dues postures han tingut partidaris i detractors², que han fonamentat la seua tria en raons metodològiques i de procediment. La caracterització de la disciplina més adient als nostres propòsits és la de Corpas (1997), que recull la definició de "fraseologia" del diccionari de la RAE: "Conjunto de frases hechas, locuciones figuradas, metáforas y comparaciones fijadas, modismos y refranes, existentes en una lengua, en el uso individual o en el de algún grupo" (RAE, 2001: 736). D'acord amb açò, la fraseologia ha de donar compte de tota mena de construccions lingüístiques característiques d'una llengua que han quedat fixades per la freqüència i la repetició en els usos individuals i col·lectius. Una visió tan àmplia de la matèria té l'avantatge d'incloure en la seua anàlisi diferents tipus de combinacions d'ús freqüent en la llengua oral (fòrmules rutinàries, parèmies, col·locacions) sovint absents de la reflexió gramatical. Corpas estableix una classificació de les UFS que aglutina aspectes formals, semàntics, pragmàtics i funcionals, i fa possible l'estudi integral de les distintes

---

¹ Vegeu els comentaris de Corpas (1997: 11) sobre el retard dels estudis sobre les UFS de l'espanyol, que són extensibles a la situació en què s'ha trobat aquesta disciplina al territori catalanoparlant fins a fa ben poc.

² Entre els partidaris d'una fraseologia en sentit estret (*Phraseologie im engeren Sinne*) es troben Fillmore *et alii* (1988), Fleischer (1997), Ruiz (1997) i Segura (1998). La postura contrària (una fraseologia en sentit ampli o *Phraseologie im weiteren Sinne*) ha estat defensada, entre altres, per autors com Casares (1950), Corpas (1997), Burger (1998), López (2002) i Montoro (2006).

classes d'UFS des d'una perspectiva múltiple. És la proposta més adequada per a un treball com aquest, que pretén revisar el tractament de les UFS d'acord amb les seues propietats constitutives i el contingut factual o discursiu que expressen. Reproduïm el model de classificació de Corpas (1997: 52), que farem servir al llarg del nostre estudi:

Partim, per tant, d'una concepció àmplia que inclou dins l'univers fraseològic tota mena de combinació lèxica susceptible de presentar un o més trets propis de les UFS. D'acord amb la definició que fa la lingüística cognitiva de les categories com a compartiments oberts amb límits difusos, les UFS es caracteritzen a partir de propietats bàsiques que no s'han de considerar necessàries ni suficients. Entre les principals o definitòries es troben la polilexicalitat, el caràcter estereotipat i repetit, la invariabilitat formal i el significat idiomàtic i no composicional. Altres propietats compartides per un gran nombre d'UFS són la presència d'anomalies estructurals i elements diacrítics, la modificació del seu cos fonètic, la utilització de figures retòriques en la seua creació i l'assumpció de funcions pragmaticodiscursives en el seu ús textual. Cal subratllar que aquests trets no es fan evidents de la mateixa manera en tots els membres de la categoria, de mode que és possible trobar UFS amb un major grau de fixació o idiomaticitat que altres. Les primeres s'ubiquen en una posició més marginal respecte del conjunt de les UFS, mentre que aquelles que posseeixen més propietats definitòries i en un major grau ocupen un lloc més central dins de la categoria i són els seus membres més prototípics.

3.2. Les unitats fraseològiques de Combat

Entre les construccions pluriverbals identificades en *Combat* estan representats gairebé tots els grups i subgrups d'UFS descrits per Corpas:

3.2.1. Col·locacions

Les col·locacions són sintagmes que es generen d'acord amb les regles de lliure combinació de la llengua però que, alhora, presenten un cert grau de fixació, que es materialitza en una restricció combinatòria determinada per l'ús. La frontera que separa les col·locacions de les locucions és difusa, ja que depèn d'una propietat variable com l'estabilitat formal.

En *Combat* trobem diverses mostres del tipus més freqüent de col·locacions en català i alemany, “verb + substantiu”: alem. *Durst haben* (9)³, *Angst haben* (11), *das Recht haben* (10), *glücklich machen* (12), *keinen Sinn haben* (41), *zum Kampf ausrücken* (27), etc.; cat. *fer mal* (39), *tenir set* (35), *fer/tenir por* (35/42), *engegar a rodar* (38), *anar amb compte* (34), *tenir fe* (35), *fer el ridícul* (55), *tenir ganes* (37), *entrar en combat* (55), *dir en veu alta* (73), etc. En la versió catalana trobem, a més, SPrep fraseològics amb valor adverbial en procés de fixació, com *a cops i a guitzes* (39), *de cua d'ull* (36), *sense remei* (37), *per atzar* (40), *sense saber com* (40); aquests sintagmes presenten una variabilitat formal distinta segons en quin estadi es troben del procés de gramaticalització i fossilització que els acabarà convertint en locucions. Entre les expressions semànticament equivalents en alemany (respectivament *mit aller Macht* [12], *verstohlen* [10], *unerbittlich* [10], *zufällig* [13], *ohne zu wissen wie* [13]) hi han sobretot lexemes (adverbis) i combinacions lliures, encara que també alguns sintagmes en vies de fixació atesa la seua alta freqüència d'ús (*im voraus* [42], *trotz allem* [13]).

3.2.2. Locucions

Les locucions són UFS del sistema de la llengua formades per dos o més lexemes que presenten un grau de cohesió sintàctica i semàntica tal que, sovint, permet que s'usen en el discurs com si d'un element lèxic es tractés, amb una funció sintàctica única i un significat en bloc.

A l'obra es veuen ben representats diferents tipus de locucions. El més comú és el de les locucions verbals, que tenen un verb en la funció de nucli i, en els casos de màxim grau de fixació i gramaticalització, poden arribar a

---

³ Indiquem entre parèntesi la pàgina on es troba cada exemple. Per a referències que ja es troben entre parèntesi farem servir claudàtors.

funcionar com a nucli verbal de l'oració (Robles, 2006: 196). Dins d'aquest gran grup distingim diversos patrons sintàctics:

— Verb + SN: Aquí trobem locucions formades per un verb transitiu i un SN en funció d'objecte (alem. *ein dickes Fell haben* [22], *Gänsehaut bekommen* [31], *jd. seine Karten ausspielen* [38], *(so) ein Gesicht machen* [13]; cat. *cridar l'atenció* [31], *jugar les cartes d'un* [65], *posar una cara* [41], *treure la son* [73]) i algunes, a més, per un SPrep en funció de CC (alem. *jdm. die Zunge mit Seife waschen* [10]; cat. *rentar-li la llengua amb sabó a algú* [36], *tenir l'aigua al coll* [67]); per un verb intransitiu i un SN en funció de subjecte (alem. *jdm. das Wasser bis zum Hals stehen* [40]; cat. *posar-se-li a algú la pell de gallina* [31]); per un verb copulatiu i un SN en funció d'atribut (cat. *ser tot un home* [47]); i per un verb i un SN en forma de construcció amb verb suport (alem. *eine Entscheidung treffen* [13]; cat. *prendre una decisió* [40], *fer companyia* [52], *posar.fi* [72]).

— Verb + SPrep: tots els verbs d'aquestes locucions presenten un ús intransitiu o reflexiu (alem. *ins Auge fallen* [5], *auf dem Spiel stehen* [9]; cat. *venir de gust* [50]).

— Verb + SAdj: amb un verb copulatiu en la funció de nucli (cat. *ser dur de pelar* [51]).

— Verb + Prop.Sub.: amb una partícula subordinant entre el nucli i la part no verbal (alem. *tun als ob nichts wäre* [9]; cat. *fer com si res* [35]).

— Verb + Verb (+ SN): en ambdós casos amb el verb modal *lassen/deixar* (alem. *die Zeit vergehen* [39]/*verstreichen lassen* [9]; cat. *deixar passar l'estona* [37])

El segon tipus de locucions correspon als SPrep fraseològics. La subdivisió dins d'aquest grup es realitza a partir del valor sintàctic dels sintagmes quan s'integren en el discurs. Així tenim:

— SPrep amb valor adverbial: molts d'ells mostren un alt grau de fossilització i gramaticalització que sovint els fa intercanviables amb lexemes adverbials. No és inhabitual que, davant la manca de construccions equivalents en la LM, els traductors opten per reproduir una UF d'aquesta mena mitjançant un adverbi⁴. Per raons tipològiques i de caire morfosintàctic, es tracta d'una estructura força més productiva en català (*a sota* [31], *a/per tot arreu* [67], *a banda i banda* [50], *a les fosques* [56], *de debò* [42], *de cop i volta* [45], *de*

⁴ Apunta Corpas (2000a: 492) que, de vegades, el millor equivalent d'una UF és un lexema lliure. Així, el significat de l'anglès *in two minds*, el recullen millor adjectius com *indecís*, *insecur* o *dubitatiu* que qualsevol UF catalana.

mica en mica [47], *de sobte* [67], *de nou* [70], *d'avançada* [70], *de dalt a baix* [75]) que en alemany (*im voraus* [42], *nach und nach* [18]).

— SPrep amb valor adjectival (cat. *de segona mà* [37], *de veritat* [53]).

— SPrep amb valor de connector (alem. *trotz allem* [13]; cat. *malgrat tot* [40], *en canvi* [44], *al capdavall* [69]).

Altres tipus de locucions amb menys representació en el text analitzat presenten un substantiu, un adverbi o un participi en la funció de nucli. De les primeres, només podem esmentar cat. *altre cop* (64) i alem. *eines Tages* (13), dos SNs amb valor adverbial. De les segones, tenim els sintagmes quasi equivalents *més tard o més d'hora* (73)/*früher oder später* (44) (SAdv. + SAdv.) i *frei von der Leber weg* (18). Cal apuntar, finalment, l'existència de dues construccions de participi amb valor de modalitzadors oracionals (alem. *ehrlich gesagt* [9]; cat. *ben mirat* [35]) i dues estructures adjectives bimembres en funció atributiva (amb la repetició de l'indefinit: cat. *molts i molts* [43], *tants i tants* [44])⁵.

3.2.3. Enunciats fraseològics

Es caracteritzen per formar enunciats corresponents a actes de parla complets. Tenen un alt grau de fixació i constitueixen seqüències autònomes de parla que, a més, es formulen amb una entonació independent, factor que reforça el seu caràcter d'unitats mínimes de comunicació (Corpas, 1997: 132). Dins d'un grup tan gran com heterogeni distingim entre les parèmies i les fórmules rutinàries. Les parèmies, que no es troben representades al text aquí analitzat, tenen un significat referencial i gaudeixen d'autonomia textual. Es tracta de construccions amb valor oracional com ara refranys, proverbis, aforismes, sentències, cites, adagis o, fins i tot, eslògans. Les fórmules rutinàries no tenen autonomia textual, sinó que el seu valor està determinat per circumstàncies concretes d'ús. El seu significat és de tipus social, expressiu o discursiu.

Entre les fórmules rutinàries de *Combat* trobem exemples dels dos principals tipus identificats per Corpas: les fórmules psicossocials i les discursives. A les primeres pertanyen seqüències com *si us plau*, corresponent al subgrup de les fórmules directives –mitjançant les quals l'emissor insta l'interlocutor a realitzar una acció o adoptar una determinada actitud d'acord

⁵ Dos dels recursos fonamentals de formació de noves UFS són la repetició i la creació d'estructures bimembres i esquemes fraseològics. Exemples d'açò són els ja esmentats *a banda i banda* (33), *a poc a poc* (58), *a cops i a guitzes* (39), *de mica en mica* (47), *de cop i volta* (45), *de dalt a baix* (75), *més tard o més d'hora* (73), *cap ni una* (69), *tants i tants* (44), *molts i molts* (43). En alemany també trobem *nach und nach* (18), *früher oder später* (44), *von oben bis unten* (46).

amb allò expressat pel missatge–, i *t'ho juro* (57), *ich schwöre (es)* (30), del subgrup de les fórmules assertives –mitjançant les quals l'emissor declara que la informació que transmet és vertadera–. Les fórmules discursives són eines d'organització del discurs i poden ser d'obertura i tancament o de transició. A les fórmules transició, i més concretament, a un subtipus anomenat “gambit”, pertanyen les expressions cat. *saps què?* (41), *no creus?* (57), alem. *weißt du was?* (14), *nicht wahr?* (9), *meinst du nicht?* (30). Els gambits introdueixen canvis de nivell en la conversa o preparen els interlocutors per al següent torn de paraula (Corpas, 1997: 190-192). Amb *saps què?* i *weißt du was?*, l'emissor adverteix el receptor emfàticament de la seua intenció de revelar-li una informació nova, per a la qual cosa sol·licita la seua atenció. Amb *no creus?*, *nicht wahr?* i *meinst du nicht?*, l'emissor demana a l'interlocutor que prenga el torn de paraula per donar la seua conformitat amb l'opinió que tot just ha expressat.

4. L'EQUIVALÈNCIA FRASEOLÒGICA EN UN TEXT TEATRAL

La reproducció d'una UF en una llengua estrangera s'ha de realitzar sabent que, a més d'una forma més o menys estable i un significat idiomàtic, aquesta mena d'unitats lingüístiques poden arribar a evocar tipus i graus de significació molt diversos quan es fan servir de manera creativa. El traductor literari necessitarà una sensibilitat especial i un coneixement profund de les possibilitats expressives de les UFS en tots aquests nivells de significació per tal de poder traslladar-les al seu idioma. Alguns aspectes rellevants de la forma i l'ús de les UFS que el traductor haurà de considerar són: (a) la composició lèxica (i els valors semàntics evocats pels distints constituents en un context determinat i sent usats amb un propòsit expressiu concret); (b) el grau de fixació formal i la seua variació (fonològica, morfològica, sintàctica o lèxica) amb una finalitat creativa; (c) els trets connotatius i denotatius de la UF com a bloc i signe lingüístic de denominació secundària; (d) les seues propietats pragmàtiques (com el nivell de formalitat, el grau de gramaticalització, etc.); (e) les funcions pragmaticodiscursives associades al seu ús; (f) els seus valors afectius, estilístics i geosocials; (g) la seua capacitat per combinar-se amb altres signes per formar unitats lingüístiques d'abast superior (Robles, 2006: 409); etc. Amb açò, conclourem que trobar UFS equivalents en dues llengües és un objectiu difícil d'assolir; almenys, si entenem l'equivalència fraseològica en termes absoluts i de presència/absència. Basant-se en els postulats de la ciència cognitiva, que defineix els fenòmens lingüístics no a partir d'una sèrie de propietats necessàries i suficients, sinó de relacions de semblança més o menys exacta amb una representació ideal, autors com Morvay (1996: 728),

Fabregat (1997: 509-510) o Corpas (2000a: 483-484) expliquen l'equivalència fraseològica com un concepte gradual i no absolut. Així, si bé la recerca d'equivalents perfectes de la UF que tractem de traduir és sovint infructuosa, sí és factible establir distints graus d'equivalència significativa, comunicativa o funcional que possibilita una traducció acostada al màxim al text origen (TO). Els estudis sobre la traducció de les UFS solen contemplar l'existència de tres tipus d'equivalència fraseològica: total, parcial o nul·la. Dues UFS seran plenament equivalents quan siga possible la transferència del seus significats denotatiu i connotatiu, en tots els nivells de significació, amb coincidència total en la seua configuració lèxica, estructura sintàctica interna i externa, base metafòrica, valors estilístics associats, funcions discursives potencials, càrrega pragmàtica i restriccions socials d'ús (Robles, 2007: 171). La presència d'algun d'aquests factors en diferent grau o la seua absència en una de les dues UFS farà que la correspondència entre elles solament siga parcial. Finalment, l'equivalència nul·la es dona quan cap dels nivells de significació de les UFS esmentats queda preservat en el text meta (TM); en el text que aquí estudiem açò només es fa efectiu en els casos d'omissió en què els traductors supprimeixen una UF del TO en el TM sense proposar-ne un terme o sintagma equivalent.

Com a pas previ a l'anàlisi de les estratègies seguides pels traductors, caldrà establir les correspondències existents entre els diversos tipus d'UFS del TO i les solucions adoptades al TM, ja que l'equivalència entre ells serà decisiva per valorar la tria d'un determinat mecanisme.

4.1. L'equivalència total

L'equivalència total entre UFS és força inhabitual i sol restar limitada a uns tipus molt concrets:

- a) Els europeïsmes: UFS basades en una herència cultural compartida o que s'han creat a partir d'una concepció metafòrica semblant de la realitat.
- b) Els somatismes: UFS que contenen una referència al cos humà o una de les seues parts.
- c) Els cinegrames: UFS que descriuen un moviment.
- d) Algunes fórmules rutinàries conversacionals.
- e) Alguns sintagmes preposicionals fossilitzats en avançat estat de gramaticalització.

En *Combat* no hi ha cap exemple dels tres primers tipus esmentats, encara que sí en trobem dels dos restants. Les fórmules discursives de transició *saps*

què? (41)/*weißt du was?* (14), *no creus?* (57)/*meinst du nicht?* (30) i les fórmules psicossocials assertives *t'ho juro* (57)/*ich schwöre es* (30) són plenament equiparables quant a forma, significat i funcionament pragmaticodiscursiu⁶. Quant a les locucions preposicionals amb alt grau de fixació i gramaticalització, cal esmentar *malgrat tot* (40)/*trotz allem* (13), *d'avançada* (70)/*im voraus* (42), *de dalt a baix* (75)/*von oben bis unten* (46); presenten un nivell molt menor de fixació *per la gràcia de Déu* (44)/*durch die Gnade Gottes* (16). Un SAdv amb estructura bimembre gairebé idèntica es repeteix en català i alemany amb *més tard o més d'hora* (73)/*früher oder später* (44), que només presenten diferències tipològiques dels seus respectives idiomes. Al text també trobem algunes locucions verbals (*rentar la llengua amb sabó* [36]/*die Zunge mit Seife waschen* [10], *jugar les cartes d'un* [65]/*jd. seine Karten ausspielen* [38], *tenir sentit* [66]/*Sinn haben* [39]) i col·locacions verb-nominals (*tenir set* [35]/*Durst haben* [9], *tenir ganes* [37]/*Lust haben* [21]), verb-adjectivals (*fer feliç* [39]/*glücklich machen* [12]) i verb-preposicionals (*morir-se de gana* [46]/*vor Hunger sterben* [18]) equivalents. Un exemple interessant de locucions aparentment idèntiques però amb diferències en la seua expansió sintàctica màxima són *tenir (molta) por* (42)/(*große*) *Angst haben* (15), on el valor augmentatiu queda expressat mitjançant un indefinit en català i un adjectiu atributiu en alemany. D'igual manera, no podem considerar plenament equivalents les locucions *tenir l'aigua al coll* (67)/(*jdm.*) *das Wasser bis zum Hals stehen* (40); en primer lloc, perquè hi ha una diferent selecció lèxica en el nucli verbal que dona naturalesa al sintagma i, en segon, perquè la relació sintàctica que s'estableix entre els constituents (forma interna) és diferent en cada cas.

4.2. L'equivalència parcial

És molt habitual que només es done una equivalència incompleta entre les UFS de dues llengües. Entre els motius que poden causar aquesta asimetria destaquen:

- a) Les divergències en la composició lèxica, que poden afectar al nombre de constituents o la seua selecció, tant en la tria d'un diferent nucli locucional (*prendre una decisió* [40]/*eine Entscheidung treffen* [13], *fer companyia* [52]/*Gesellschaft leisten* [24], *treure la son* [73]/*den Schlaf rauben* [44]) com dels seus complements (*ser tot un home* [47]/*ein richtiger Mann sein* [18]) o de tots dos alhora (*posar-se la pell de*

⁶ Les úniques diferències aquí ressenyables són de caire tipològic, com la presència obligatòria del pronom en funció de subjecte o la col·locació de l'adverbi de negació en posició final en alemany.

gallina [58]/*Gänsehaut bekommen* [31], *ben mirat* [35]/*ehrlich gesagt* [9]).

- b) Les divergències en l'estructura interna. Poden tenir caràcter morfològic, com la presència/absència de l'article en *tenir dret* (*a*) (36)/*das Recht haben* (*zu*) (10). I també poden ser de caire sintàctic, com *tenir l'aigua al coll* (67)/(*jd.m.*) *das Wasser bis zum Hals stehen* (40) (vb. + obj./vb. + subj.) i *posar-se la pell de gallina* (58)/*Gänsehaut bekommen* (31) (vb. + subj./vb. + obj.), amb una distinta relació sintàctica entre els constituents d'ambdós sintagmes; també entrarien en aquest grup les parelles de locucions construïdes sobre distints patrons sintàctics, com *cridar l'atenció* (31)/*ins Auge fallen* (5) (vb. + SN / vb. + SPrep) i *dir en veu alta* (73)/*laut sagen* (44) (vb. + SPrep / vb. + SAdv).
- c) Divergències en la base metafòrica, quan el traductor fa servir una imatge evocadora diferent per donar compte del concepte expressat per una UF: *engegar a rodar* (38)/*zunichte machen* (11), *tenir quelcom a perdre* (35)/*etw. auf dem Spiel stehen* (9), *sense compliments* (46)/*frei von der Leber weg* (18).
- d) Divergències en el significat fraseològic, que s'esdevenen, sobretot, en casos de traducció no fraseològica. Prenent com a exemple els sintagmes formats sobre patrons bimembres o les col·locacions, la impossibilitat de trobar una UF que reculli tota l'expressivitat de la UF original provoca que sovint s'haja de recórrer a traduir-la mitjançant un lexema de la categoria que aquesta representa: *a banda i banda* (33)/*am* (7), *al bell mig de* (34)/*im* (8), *de cop i volta* (45)/*plötzlich* (17), *tants i tants* (44)/*viele* (16), *engegar a rodar* (35)/*verderben* (9), *fer mal* (39)/*verletzen* (13). Mentre en aquests casos queda preservat el significat denotatiu de la UF, és evident la pèrdua dels valors afectius i els matisos estilístics (expressivitat, col·loquialitat, informalitat, etc.) que caracteritzen el discurs original.

4.3. L'equivalència nul·la

Els únics exemples d'equivalència nul·la de *Combat* es limiten als casos d'omissió absoluta d'una UF del TO per part del traductor. En les altres ocasions, tot o almenys una part del significat denotatiu de la UF original queda preservat bé mitjançant l'ús d'una altra UF, un sintagma lliure o un lexema (de la mateixa categoria gramatical que la UF traduïda o no).

5. ESTRATÈGIES DE TRADUCCIÓ DE LES UNITATS FRASEOLÒGIQUES

Per a l'anàlisi dels procediments de traducció emprats en la versió alemanya de *Combat*, farem servir el model de Segura (1998), qui, al seu estudi de la traducció dels idiomes alemanys a l'espanyol en obres narratives, identifica vuit diferents mecanismes. El factor determinant aquí és si el traductor recorre a una traducció fraseològica o si opta per recrear el sentit d'una UF a través d'una combinació lliure (una reproducció mot per mot de la UF original o una paràfrasi) o d'un lexema. Reproduïm l'esquema de Segura (1998: 182), amb les vuit possibles estratègies:

	Estratègia	Procediment
I	Substitució	UF → UF
II	Dissolució	UF → UF + UF
III	Neutralització I	UF → lexema
IV	Neutralització II	UF → combinació lliure de lexemes
V	Omissió	UF → ∅
VI	Compensació I	lexema → UF
VII	Compensació II	combinació lliure de lexemes → UF
VIII	Concentració	UF + UF → UF

La dissolució i la concentració són recursos poc habituals que exigeixen una gran habilitat creadora per part de l'autor i el traductor, respectivament. En *Combat* no trobem cap exemple d'elles, per la qual cosa ens limitarem a definir-les sense entrar en gaires detalls. La dissolució consisteix en la reproducció d'una UF idiomàtica del TO mitjançant dues o més en el TM. Açò només s'esdevé quan la complexitat del significat de la UF original impedeix trobar un equivalent en la LM que reculli tots els fenòmens d'expressivitat que s'estan donant alhora en el text. Molts traductors tendeixen a evitar l'ús d'aquest mecanisme, puix que la introducció d'un segon fraseologisme en el discurs que compense les mancances significatives o expressives del primer pot provocar la filtració indirecta de valors connotatius, estilístics i metafòrics aliens al TO. La concentració és el procediment contrari i consisteix en la utilització d'una UF per recollir el significat i les funcions textuales de dues o més UFS del TO. És un procediment encara més inusual i propi de la traducció literària creativa que requereix un alt grau d'elaboració i un coneixement màxim per part del traductor de les possibilitats expressives de les construccions que utilitza. Finalment, l'omissió consisteix en la supressió d'elements presents en

el TO i, per tant, no la podem considerar com una estratègia de traducció en sentit estricte. Analitzarem amb més deteniment els tres principals recursos emprats per Farré i Niklas en la versió alemanya de *Combat*: la substitució, la neutralització i la compensació.

5.1. La substitució

La substitució consisteix en el reemplaçament d'una UF de la LO per una altra de la LM. És el recurs per excel·lència per a la traducció d'UFS plenament equivalents (Vázquez-Ayora, 1977: 24; Corpas, 2000a: 493), però també d'aquelles que presenten un alt grau de correspondència semàntica i formal. Un exemple d'UFS idiomàtiques amb base semàntica i forma interna i externa idèntiques, el trobem en la traducció de *rentar la llengua amb sabó* (36):

ELL: Per què la mare no et va rentar la llengua amb sabó? (36).

ER: Warum hat dir deine Mutter die Zunge nicht mit Seife gewaschen? (10).

El mateix succeeix en el cas de moltes col·locacions amb construccions simètriques en alemany, com ara *tenir set* (35), *fer feliç* (39), *tenir por* (42) o *morir-se de gana* (46):

ELL: (...) i els vells es morien de gana (46).

ER: (...) und die Alten starben vor Hunger (18).

de locucions preposicionals en una fase avançada de gramaticalització⁷ en ambdues llengües:

ELLA: (...) i, malgrat tot, em sento més forta que mai, i no em fa por el que pugui passar (42).

SIE: (...) und trotz allem fühle ich mich stärker als jemals, ich habe keine Angst vor dem, was geschehen wird (13).

i de fórmules rutinàries discursives, com *saps què?* (41) o *no creus?* (57):

ELLA: I tot això –saps què?–, tot això m'excita (41).

SIE: Und das alles –weißt du was?– das alles erregt mich (14).

⁷ Trobem més exemples de SPrep en català que en alemany per raons tipològiques, ja que la tendència del darrer a la composició és força més pronunciada. No obstant, cal entendre que adverbis i conjuncions alemanys com *nochmals* (42), *manchmal* (43) o *stattdessen* (16) tenen el seu origen en processos de fixació prolongats que han fet percebre als parlants la vinculació intrínseca de les dues parts de cada mot fins el punt d'acabar considerant-lo com un únic lexima.

La substitució també és habitual en la traducció d'UFS amb alt grau d'equivalència, com les construccions de participi amb valor modalitzador *ben mirat* i *ehrlich gesagt*, molt semblants quant a significat fraseològic, estructura interna i funció pragmaticodiscursiva realitzada, però diferents en la selecció dels seus constituents:

ELL: És clar que, ben mirat, tampoc no tens una idea clara de què va tot això (35).

ER: Ehrlich gesagt hast du keine klare Vorstellung von dem, was hier eigentlich vor sich geht (9).

les construccions amb verb suport *prendre una decisió* i *eine Entscheidung treffen*, que, a més d'una forma i un significat idèntics (però diferent nucli verbal), també mostren possibilitats semblants d'ampliació mitjançant l'afegiment d'atributs al component nominal:

ELLA: Sé que he pres la decisió correcta (40).

SIE: Ich weiß, dass ich die richtige Entscheidung getroffen habe (13).

i les locucions amb idèntic significat però amb distinta distribució i comportament sintàctic intern, com *ser dur de pelar* (51)/*ein dickes Fell haben* (22) o *posar-se(-li a algú) la pell de gallina* (58)/(*jd.*) *Gänsehaut bekommen* (31):

ELL: A poc a poc, mira: se't posa la pell de gallina (58).

ER: Langsam, schau mal: Du bekommst Gänsehaut (31).

5.2. LA NEUTRALITZACIÓ

De vegades, el millor i potser l'únic mode de preservar els nivells bàsics de significació d'una UF (significat fraseològic i funció textual) és mitjançant una traducció no fraseològica. En aquest sentit apunta Fabregat (1997: 514):

El que importa és respectar la intenció d'expressivitat i de ressalt d'aquesta mena d'expressions dins el text. Pot ser, fins i tot, que el lloc que ocupa una expressió idiomàtica dins la seqüència oracional de la LO no sigui el més adequat per col·locar-ne una d'equivalent en la LM.

Aquesta estratègia s'anomena "neutralització" i Segura (1998: 182 i ss.) en distingeix dos tipus segons si la unitat amb què el traductor recrea els valors de la UF del TO és un lexema o un grup lèxic format a partir de les regles de lliure

combinació de la llengua. Són nombrosos els exemples del primer, sobretot en la traducció de SPrep fossilitzats mitjançant un adverbi o un adjectiu (*a tot arreu* [31]/*überall* [6], *de bell nou* [35]/*wieder* [9], *per atzar* [40]/*zufällig* [13] o *de veritat* [53]/*richtig* [25]):

ELLA: M'agraden els homes de veritat. I tu ets un home de veritat, oi? (53)
SIE: Ich mag richtige Männer. Und du bist so ein richtiger Mann, oder? (25)

I també amb esquemes fraseològics caracteritzats per la repetició d'un adjectiu indefinit (*molts i molts* [43]/*viele, viele* [15]; *tants i tants* [44]/*viele* [16]; *a poc a poc* [58]/*langsam* [31]) i amb locucions i col·locacions que són substituïdes per lexemes verbals (*fer por* [35]/*fürchten* [9], *posar fi* [72]/*verhindern* [44], *tenir fe* [35]/*glauben* [9]):

ELL: La teva gent..., la teva família..., la teva pàtria... tothom tenia fe en tu (35).
ER: Deine Leute..., deine Familie..., dein Vaterland... alle glaubten an dich (9).

La neutralització d'una UF mitjançant l'ús d'una combinació no fraseològica sol consistir en la reproducció dels seus components lèxics o en una parafrasi del seu significat, com en *fer temps*:

ELLA: Abans, molt abans, fa molt de temps... (43)
SIE: Es stimmt, vorher, lange vorher, vor ewigen Zeiten... (15)

5.3. LA COMPENSACIÓ

La compensació és el procediment contrari a la neutralització i es dona quan el traductor introdueix en el TM una UF sense referent fraseològic en el TO (un lexema o un sintagma lliure). Així, en diverses ocasions els traductors proposen fórmules fixes adjectivals (*frei von der Leber weg* [18]), verbals (*sich anmerken lassen* [12], *zu Ende sein* [13]) o adverbials (*nicht wahr?* [25]) per reproduir el significat de lexemes o sintagmes del TO.

ELL: No podies entendre com en un altre temps t'havies avesat a utilitzar-la, gairebé cada dia, sense compliments... (46)
ER: Du kannst nicht begreifen, wie du sie früher in den Mund nehmen konntest, fast jeden Tag, frei von der Leber weg... (18)
ELLA: Avui això nostre s'acaba (40).
SIE: Heute ist unsere Geschichte zu Ende (13).

6. CONCLUSIONS

L'estudi de les UFS de l'obra *Combat* de Carles Batlle en el text original català i la seua versió alemanya ens permet arribar a conclusions generals sobre el tractament de la fraseologia en la traducció teatral contemporània. En primer lloc, queda demostrat que les UFS, com qualsevol altra categoria lingüística, són analitzables a partir dels seus trets definidors i constitutius; açò farà possible confrontar UFS de dues llengües per establir entre elles relacions d'equivalència en els seus diferents nivells de significació, malgrat l'heterogeneïtat de les unitats que formen part de la categoria. En segon lloc, el particularisme cultural de les UFS, la seua peculiar forma i estructura semàntica que contravenen les regles fonamentals de la lliure combinació de mots i l'anàlisi composicional del significat, i les restriccions (estilístiques, pragmàtiques, contextuais, etc.) que condicionen la seua utilització i la limiten a contextos comunicatius molt concrets, no són raons suficients per postular una suposada intraduïbilitat com a tret inherent a les UFS. En tercer lloc, és possible la traducció de les UFS d'un idioma fent servir els postulats de la lingüística cognitiva i la seua definició de l'equivalència fraseològica no en termes de la presència/absència d'un seguit de trets constituents necessaris i suficients sinó com una relació d'afinitat amb distints graus de correspondència entre unitats pluriverbals sovint asimètriques. En quart lloc, en la tria d'un procediment de traducció adequat per la UF que hem de reproduir serà important, encara que no concloent, el tipus i grau d'equivalència existent entre aquesta i les construccions fraseològiques o lliures que puguen recollir el seu significat en la LM. I finalment, una estratègia de traducció resultarà efectiva sempre que reïska a recrear eficaçment, si més no, els principals trets de significat i expressivitat d'una UF i compleisca les funcions textuais que aquesta realitza en el TO. Enfront de la creença generalitzada que el procediment ideal per a la traducció d'UFS és sempre la substitució mitjançant una construcció fraseològica anàloga, de vegades la millor manera d'adequar una UF a un discurs pensat per a un destinatari allunyat culturalment i socialment del receptor original del text teatral, resulta ser la traducció no fraseològica. De la tria que el traductor faça d'una estratègia de translació de significats adient dependrà l'èxit en la recepció d'un missatge del qual ja ha esdevingut, en part, creador.

BIBLIOGRAFIA

Batlle, C. (1999). *Combat (Paisatge per a després d'una batalla)*. València: Tres i Quatre.

- Battle, C. (2002). *Kampf. Landschaft danach*. Gifkendorf: Merlin Verlag.
- Burger, H. (1998). *Phraseologie: eine Einführung am Beispiel des Deutschen*. Berlin: Schmidt.
- Casares, J. (1950). *Introducción a la lexicografía moderna*: Madrid: Patronato Menéndez Pelayo/Instituto Miguel de Cervantes.
- Corpas, G. (1997). *Manual de fraseología española*. Madrid: Gredos.
- Corpas, G. (2000a). “Acerca de la (in)traducibilidad de la fraseología”. In: G. Corpas (ed.) (2000b): 483-522.
- Corpas, G. (ed.) (2000b). *Las lenguas de Europa: Estudios de fraseología, fraseografía y traducción*. Granada: Comares.
- DD.AA. (eds.) (1997). *Actes del II Congrés Internacional sobre Traducció*. Barcelona: Universitat Autònoma de Barcelona.
- Fabregat, F. (1997). “Aproximació cognitiva a la traducció de les expressions idiomàtiques”. In: DD.AA. (eds.): 505-516.
- Fleischer, W. (1997). *Phraseologie der deutschen Gegenwartssprache*. Tübinga: Niemeyer.
- Fillmore, C. J. *et alii* (1988). “Regularity and Idiomaticity in Grammatical Constructions: The Case of *let alone*”, *Language* 64/3: 501-538.
- Guzman, J. R. (2000). “Unitats fraseològiques i traducció en els textos teatrals: *El càntir trencat*”. In: Salvador, V. & Piquer, A. (eds.): 169-186.
- López, C. (2002). *Aspectos de fraseología contrastiva (alemán-español) en el sistema y en el texto*. Frankfurt: Peter Lang.
- Montoro, E. T. (2006). *Teoría fraseológica de las locuciones particulares. Las locuciones prepositivas, conjuntivas y marcadoras en español*. Frankfurt: Peter Lang.
- Morvay, K. (1996). “Hari batez bi kolpe. Cuestiones de fraseología comparada”, *Euskera* 3: 719-767.
- Real Academia Española (2001). *Diccionario de la lengua española*. Madrid: Espasa-Calpe.
- Robles, F. (2006). *La fraseología metalingüística amb verbs de llengua en alemany i català. Estudi comparat d'un corpus de locucions verbals*. València: Universitat de València.
- Robles, F. (2007). “El tratamiento de las unidades fraseológicas en la lexicografía bilingüe”, *Estudios Filológicos Alemanes* 13: 167-174.
- Ruiz, L. (1997). *Aspectos de fraseología teórica española*. València: Universitat de València.
- Salvador, V. (1995). “De la fraseología a la lingüística aplicada”, *Caplletra* 18: 11-30.
- Salvador, V. & Piquer, A. (eds.) (2000). *El discurs prefabricat. Estudis de fraseologia teòrica i aplicada*. Castelló de la Plana: Universitat Jaume I.

- Santamaría, M. I. (1998). “El tratamiento de las unidades fraseológicas en la lexicografía bilingüe”, *Estudios de lingüística* 12: 299-318.
- Segura, B. (1998). *Kontrastive Idiomatik: Deutsch-Spanisch*. Frankfurt: Peter Lang.
- Vázquez-Ayora, G. (1977). *Introducción a la traductología*. Washington: Georgetown UP.